

УДК 332.1:631.14:637.12

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/164-15>**Кравченко М. В.**кандидат економічних наук, доцент,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6942-0914>**Kravchenko Mykola**

Dnipro State Agrarian and Economic University

ЗМІЦНЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЗА ДОПОМОГОЮ ТЕРИТОРІАЛЬНО-ВИРОБНИЧИХ СИСТЕМ

Актуальний механізм реалізації заходів за допомогою територіально-виробничих систем за для зміцнення економічної безпеки аграрного сектору недостатньо адаптований до національного соціально-економічного простору, а тому виникають певні диспропорції у реалізації економічного розвитку країни та регіонів. Сучасні тенденції трансформації соціально-економічного простору підтверджують недостатній рівень впливовості актуальних заходів задля зміцнення економічної безпеки аграрного сектору, а наявність характерної асиметрії соціально-економічного розвитку країни та регіонів вимагає більшого зосередження уваги на модернізації регуляторних інструментів, зокрема шляхів зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем. У результаті проведеного дослідження окреслено подальші перспективи імплементації альтернативних заходів для зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем. З'ясовано, що для кожної країни характерна відповідна специфіка під час реалізації заходів щодо зміцнення економічної безпеки аграрного сектору, виокремлено ефективні рішення щодо активізації реалізації заходів для зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем. Результати дослідження доцільно рекомендувати органам законодавчої і виконавчої влади України та її суб'єктам під час розроблення державних програм підтримки зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем.

Ключові слова: аграрний сектор, аграрний бізнес, економічна безпека, територіально-виробничі системи, інтеграція.

THE STRENGTHENING THE ECONOMIC SECURITY OF THE AGRICULTURAL SECTOR WITH THE HELP OF TERRITORIAL AND PRODUCTION SYSTEMS

In modern conditions, the impact of destabilizing factors of the external and internal environment is extremely acute, which requires special attention to the study of the problems of strengthening the economic security of the agricultural sector through territorial production systems. The mechanism of interaction between the government and agrarian business in the field of strengthening the economic security of the agricultural sector in foreign countries has been implemented for a long time and is constantly being improved. Socially significant problems, taking into account the growing needs of the population, remain a priority for the mechanism of public-private partnership and are addressed to strengthen the economic security of the agricultural sector. A distinctive feature of the interaction between government and business is how effectively state institutions and management of agrarian business can prevent internal and external threats and eliminate the harmful effects of certain negative components of the external and internal environment. The purpose of the study is to conduct a detailed scientific and practical substantiation of ways to strengthen the economic security of the agricultural sector with the help of territorial production systems in Ukraine and identify areas for improvement of this sector of the economy. Research methods: analysis and synthesis; analytical modeling; comparative analysis; systematization, generalization. Results. The current mechanism for implementing measures through territorial production systems to strengthen the economic security of the agricultural sector is not sufficiently adapted to the national socio-economic space, and therefore there are certain disparities in the implementation of economic development of the country and regions. Current trends in the transformation of socio-economic space confirm the insufficient level of influence of current measures to strengthen economic security of the agricultural sector, and the presence of characteristic asymmetry of socio-economic development of the country and regions requires greater focus on modernization of regulatory instruments, including ways to strengthen economic security - production systems. As a result of the study, further prospects for the implementation of alternative measures to strengthen the economic security of the agricultural sector through territorial production systems, found that each country is characterized by appropriate specifics in implementing measures to strengthen economic security of the agricultural sector, identified effective solutions to enhance implementation measures to strengthen the economic security of the agricultural sector through territorial production systems. The results of the study should be recommended by the legislative and executive authorities of Ukraine and its subjects in the development of state programs to support the strengthening of economic security of the agricultural sector through territorial production systems.

Keywords: agrarian sector, agrarian business, economic security, territorial production systems, integration.

JEL Classification: O32, Q18

Постановка проблеми. Для успішної реалізації територіально-виробничих систем необхідна інтеграція зусиль та інтересів державної влади і приватного бізнесу для досягнення максимального результату в рамках даної співпраці задля зміцнення

економічної безпеки аграрного сектору. На сучасному етапі становлення державно-приватне партнерство є універсальним та ефективним механізмом, значення якого в країні постійно зростає, формуючи базис для розвитку економіки, а саме аграрного сектору, яке

за ефективної структури даного механізму й оптимального вибору територіально-виробничих систем у результаті його застосування буде вигідно для держави, аграрного сектору та для населення.

Наявні диспропорції в економіці не дають змоги застосовувати ринкове саморегулювання галузей економіки для збільшення інвестиційної привабливості регіонів країни. З урахуванням погіршення в 2014 р. ситуації у зовнішній економіці і кредитно-фінансовій сфері стає актуальним зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем, що є важливою умовою формування ефективної економічної політики, підвищення інноваційності економіки та розвитку інфраструктури.

Чітка побудова та вдосконалення економічної безпеки аграрного сектору створюватимуть необхідні умови для припливу інвестицій в економіку країни, розвитку регіонів, забезпечать реалізацію економічних інтересів, які гарантують країні захист від різного роду погроз і ризиків, економічний суверенітет, конкурентоспроможність на зовнішніх ринках і самодостатність господарюючих суб'єктів, а також забезпечать стійкість функціонування високотехнологічних економічних структур на інноваційній основі, котрі сприяють зростанню рівня й якості життя населення в контексті забезпечення національної безпеки. Імплементация відповідних заходів сприятиме зниженню рівня соціальної напруженості, визначеній оптимізації і регулюванню ринкової конкуренції. Одним із найважливіших складників економічної безпеки є економічна безпека аграрного сектору країни, яка виступає головною умовою забезпечення аграрної незалежності в контексті економічної безпеки, збереження економічного суверенітету та економічної стабільності країни.

На підставі вищевикладеного виникає необхідність проведення досліджень, спрямованих на вдосконалення відносин влади й аграрного бізнесу з метою створення узгодженої співпраці органів державної влади та місцевого самоврядування з приватними бізнес-структурами для ефективного функціонування економіки країни і регіонів в умовах глобальної конкуренції. Значну роль відіграє формування ефективного інституційного середовища в суб'єктах країни за допомогою територіально-виробничих систем, що підвищує їхню інвестиційну привабливість, забезпечує економічну безпеку аграрного сектору і сприяє досягненню стабільних темпів соціально-економічного зростання, тому актуальним є розгляд шляхів зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній літературі існує значна чисельність різноманітних підходів та поглядів стосовно шляхів зміцнення економічної безпеки аграрного сектору в Україні. Розгляд наукових досліджень територіально-виробничих систем дає можливість оцінити стан розроблення зазначеної проблеми в сучасній науці державного управління. Теоретичним підґрунтям розв'язання проблеми зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем є праці вчених у галузі економічної безпеки (А.С. Полянська, В.В. Рудь, В.І. Вострякова, В.І. Ткачук, Г.М. Рябенко, Ж.В. Поплавська, Є.В. Крикавський, К.О. Утенкова, М.В. Жаболенко, М.І. Яремова, О.А. Прокопчук, О.В. Сарафін, С.В. Сме-

річевська, Т.В. Ібрагімхалілова, Т.І. Онищенко), присвячені аналізу деяких аспектів та особливостей застосування територіально-виробничих систем в аграрному секторі в сучасному умовах у рамках глобалізаційних процесів, які вплинули на генезис та зміцнення економічної безпеки даного сектору економіки.

Мета статті полягає у науково-практичному обґрунтуванні шляхів зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем в Україні та визначенні напрямів удосконалення даного сектору економіки. Під час проведення дослідження були використані загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, аналітичного моделювання, порівняльного аналізу, систематизації, узагальнення.

Виклад основного матеріалу. В умовах сьогодення, зумовлених урбанізацією, глобалізацією, диверсифікацією раціону, концентрацією та розширенням продовольчих ринків та торгівлі, серед інших основних тенденцій територіально-галузевої виробничі системи (ТГВС) зазнають значних перетворень. Для подолання трансформаційних викликів необхідно застосовувати більш холистичний, системний підхід, який передбачає проектування агропродовольчих ланцюгів доданої вартості (АЛДВ), координацію дій та формування інституційного середовища їх функціонування. Зміни необхідно впроваджувати з урахуванням особливостей розвитку АС.

Для зміцнення ЕБ аграрного сектору ФАО розроблено низку інструментів стимулювання розвитку агропродовольчого сектору як однієї з найбільш потужних територіально-галузових виробничих систем, які передбачають формування політики сприяння впровадженню екологічних аспектів та розвитку інституційних спроможностей державних органів щодо ефективної взаємодії з партнерами з приватного сектору, особливо це стосується інтеграції дрібних фермерів та представників МСАБ до АЛДВ, стимулювання інвестиційної діяльності та підвищення ефективності в процесі трансформування агропродовольчих систем у країнах, що розвиваються, до яких належить й Україна. Основні напрямки політики ФАО включають:

– Відповідальне *контрактне сільське господарство* для інклюзивного доступу до ринку, що забезпечує нарощування потенціалу, технічну та юридичну підтримку пілотних проектів, адвокацію та поширення знань.

– Проектування *сталих агропродовольчих ланцюгів доданої вартості* (САЛДВ) за рахунок упровадження цілісного підходу до структурних перетворень, інтегрування багатомісних концепцій доданої вартості та сталості і застосування їх в оцінці, аналізі та вдосконаленні функціонування територіально-галузових виробничих систем.

– *Державно-приватне партнерство*, яке фактично являє собою форму інноваційного партнерства, що об'єднує виробників, агробізнес, органи державної влади та суб'єктів громадянського суспільства. Таку співпрацю все частіше застосовують як механізм залучення інвестицій, водночас пом'якшуючи специфічні ризики АС.

– Сприяння впровадженню *територіального підходу* як засобу залучення трансформаційних інвестицій АС та координації міжгалузових цілей. Особлива увага

приділяється агропромисловим паркам та кластерам на базі агропромислового територіально-виробничого комплексу, економічним коридорам та спеціальним економічними зонам.

– Стимулювання розвитку малого та середнього аграрного бізнесу (МСАБ), підприємництва, стартап-проектів та інновацій через *інклюзивні бізнес-моделі та агробізнес-інкубатори* [1, с. 58].

– Удосконалення механізмів та програм державних закупівель, за допомогою яких уряди проводять тендери не лише для задоволення потреб, а й для одночасного вирішення соціальних, екологічних та економічних проблем.

В умовах ринкової невизначеності поглиблення інтеграційних процесів вимагає розроблення деяких правил та процедур, установлення стратегічних партнерських відносин і формування системи стимулів та спільного бачення подальшого розвитку між поста-

чальниками, виробниками, органами стандартизації, розподільчими центрами, оптовими ринками, супермаркетами, фермерськими господарствами, роздрібними торговцями та споживачами. У такій системі повинні поєднуватися добре організоване внутрішнє співробітництво та конкурентне і високо інтегроване зовнішнє середовище [2, с. 121]. У сільському господарстві логістичний підхід дає змогу виокремити поняття «логістична інтеграція», яка може бути як внутрішньою, так і зовнішньою. Зовнішня логістична інтеграція вимагає узгодженості дій різних підприємств-ланок ланцюга постачання для забезпечення єдиної мети, доведення виготовленої продукції до кінцевого споживача. Причому індивідуальна економічна діяльність кожного підприємства трактується в межах ланцюга постачання як бізнес-процес [3, с. 68].

Значна частка доданої вартості кінцевої продукції створюється поза сферою первинного виробни-

Таблиця 1

Форми інтеграції в межах інтегрованого ланцюга постачання АС

Назва та суть	Переваги	Недоліки
Неформальні угоди підприємств про спільне виконання деяких дій. Наприклад, компанії можуть спільно закуповувати товари для одержання знижок за обсяг закупівель; поєднувати вантажі для перевезення, скорочуючи витрати на транспортування; погоджувати розмір упакування для полегшення вантажопереробки; використовувати загальні списки найкращих постачальників.	гнучкість і відсутність зобов'язань	кожна зі сторін може припинити співробітництво без попередження у будь-який зручний для неї час
Формальні угоди підприємств на основі письмових контрактів установлюють зобов'язання кожної зі сторін, наприклад зустрічні поставки (послуги) в обмін на вигідні умови співпраці (наприклад, поставка товару за фіксованими цінами за умови, що замовник придбає обумовлену кількість товару).	докладний опис характеристик співробітництва, тобто кожна сторона чітко знає, що вона повинна робити	втрата гнучкості й необхідність працювати у жорсткіших умовах
Утворення стратегічного союзу чи партнерства. Стратегічні союзи передбачають довгострокові зобов'язання сторін, які гарантують майбутні замовлення й поставки.	можливість інвестувати кошти в удосконалення своїх продуктів і операцій	втрата гнучкості та самостійності у прийнятті рішень
Вертикальна інтеграція , рівень якої показує, якою мірою логістичний ланцюг належить одній організації і яка може проявлятися у таких формах: придбання контрольного пакета акцій іншої компанії, створення спільного підприємства, купівля іншої організації.	зниження трансакційних витрат, підвищення рівня узгодженості дій, створення замкнутого циклу виробництва	втрата самостійності
Кооперація – система сільськогосподарських кооперативів, об'єднань, створених із метою задоволення економічних потреб членів кооперативу.	Розширення виробництва, справедливі ціни	втрата самостійності
Корпоратизація – об'єднання приватного капіталу взаємодоповнюючих підприємств на акціонерних засадах для спеціалізованого виробництва, переробки та збуту харчових продуктів на внутрішньому та зовнішньому ринках.	підвищення прибутковості, лобювання інтересів	втрата самостійності
Кластеризація є об'єднанням змішаного капіталу взаємодоповнюючих підприємств, організацій і зв'язаних із ними за географічною і функціональною ознаками органів державного управління, наукових закладів тощо для спільної діяльності на певній території.	ефективне використання матеріальних, трудових, фінансових ресурсів, ефективна переробка продукції	територіальна обмеженість
Екстерналізація передбачає розподіл функцій виробничої діяльності між різними підприємствами з подальшою синхронізацією їхньої діяльності за допомогою угод про партнерство (аутсорсинг).	підвищення якості, зниження витрат, доступ до ноу-хау	втрата контролю над постачальниками, розголошення комерційних таємниць
Віртуальне підприємство являє собою логістичну систему, що сформована за допомогою використання інформаційної мережі у рамках логістичної угоди.	підвищення гнучкості, покращення якості обслуговування, скорочення запасів	необхідність детального вивчення партнерів, підвищення рівня ризиків
Змішаною формою взаємодії в ланцюзі поставок у сучасних умовах є створення так званих «бренд-компаній» із малим капіталом, що функціонують у тісному взаємозв'язку із зовнішнім середовищем. Поєднання екстерналізації та віртуалізації.	інвестиції в розроблення нових продуктів, динамічність, гнучкість	високий рівень невизначеності

Джерело: власна розробка автора на основі [5, с. 123–126]

цтва. За відокремленості цієї галузі товаровиробник не бере участі у розподілі доданої вартості, створеної у сферах переробки та реалізації. Цілком природним є прагнення виробників стати співвласниками доданої вартості у сферах переробки та реалізації продукції. Цієї мети можна досягти за допомогою вертикальної, горизонтальної або комбінованої інтеграції в межах логістичної системи регіону. За рахунок розвитку інтеграційних форм господарювання можна забезпечити високу якість сільськогосподарської продукції з великою часткою доданої вартості, мінімізацію втрат продукції та зниження експлуатаційних витрат в АЛП, а з іншого боку, мінімізувати негативний вплив на навколишнє середовище, таким чином, досягаючи максимізації переваг системи [2, с. 129].

Для подальшого забезпечення розвитку ТГВС та розширення інтеграційних форм господарювання, відповідно до концепції формування інтегрованих ланцюгів доданої вартості, необхідно розглянути основні форми логістичної інтеграції, відомі сьогодні (табл. 1).

Невеликі обсяги виробництва та високий рівень трансакційних витрат, які виникають під час укладання індивідуальних угод, суттєво обмежують конкурентоздатність МСАБ на ринку. Горизонтальна координація між представниками МСАБ дає можливість забезпечити координацію та узгодженість дій на ринку, формування експортних партій та вихід на міжнародні ринки, адже за рахунок кооперування та співпраці в рамках фермерських кооперативів виникає так званий ефект масштабу через зменшення трансакційних витрат та зміцнення переговорних позицій фермерів [5, с. 112]. Незважаючи на неоднозначні результати щодо ефективності співпраці в рамках сільськогосподарської кооперації, існує широкий науковий консенсус щодо того, що координація колективних дій є важливою для зміцнення позицій представників МСАБ на ринку за рахунок формування інклюзивних агропродовольчих ланцюгів доданої вартості. На шляху до впровадження ефективної горизонтальної інтеграції в АС необхідно вирішити низку проблем, що стосуються:

- низького рівня співпраці та виробничих потужностей серед представників МСАБ, що перешкоджає мобілізації економії від масштабу для ефективного доступу до ринків збуту;

- відсутності взаємної довіри, лояльності та взаємодії між представниками МСАБ у процесі неформальної співпраці, що може призвести до опортуністичної поведінки (наприклад, порушення визначених правил поведінки, порушення термінів розрахунків та відвантаження продукції, порушення умов договорів та ін.);

- різноманітності інтересів членів кооперації, що обмежує ефективну організацію;

- блокування доступу до ринків деяких представників МСАБ;

- опортуністичної поведінки суб'єктів ринку, несповідності та непередбачуваності, притаманної МСАБ [4, с. 24].

Висновки. У результаті проведеного дослідження визначено, що сучасні методи зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем охоплюють велике різноманіття адаптованих, трансформованих під впливом глобалізації інструментів у межах світового простору. Основною метою економічної безпеки аграрного сектору є формування аграрним бізнесом власної системи економічної безпеки задля захисту національної економіки та забезпечення високого рівня економічної безпеки держави загалом. Подальша модернізація підходів до зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем може стати головним інструментом освітнього, соціально-економічного, політичного та культурного прогресу європейських країн.

У результаті опрацювання досліджень науковців за окресленою проблематикою варто підкреслити значення праць таких авторів, як Г.М. Рябенко, О.В. Сарафін (2016 р.), В.І. Вострякова (2017 р.), Т.І. Онищенко (2019 р.), К.О. Утенкова (2020 р.). На нашу думку, головними чинниками, що стримують реалізацію заходів зі зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем, є: ринкові умови господарювання на території України; високий рівень володарювання монополій на внутрішньому ринку України, що створює перепони для розвитку вільної конкуренції; нестабільність політичної ситуації в країні; складність та нестабільність сучасних умов господарювання на міжнародній арені; недосконалість національної законодавчої бази; господарські ризики; загострення конкуренції та обмеженість фінансових ресурсів.

У результаті проведеного дослідження актуальних методів зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем у країнах та обґрунтування ключових чинників активізації реалізації даних заходів визначено, що сучасні підходи в перспективі мають спрямовуватися на раціоналізацію та імплементацію системи управління економічною безпекою підприємства та аграрного сектору загалом.

Таким чином, оновлення та вдосконалення концептуальних основ зміцнення економічної безпеки аграрного сектору за допомогою територіально-виробничих систем може стати сучасною парадигмою збереження глобалізаційних тенденцій та механізмів інтеграції національних економік держав до світового співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Вострякова В.І. Методичні підходи моделювання та аналізу логістичних систем розподілу продукції АПК. *Агросвіт*. 2017. № 11. С. 56–61.
2. Вострякова В.І. Удосконалення логістичної системи розподілу продукції сільськогосподарських підприємств : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.04 ; Вінницький національний аграрний університет. Вінниця. 2017. 233 с.
3. Крикавський Є.В. Логістика. Основи теорії : підручник. Львів : Інтеллект-Захід, 2004. 180 с.
4. Онищенко Т.І. Шляхи зміцнення економічної безпеки аграрних підприємств України. *Матеріали студентської наукової конференції Полтавської державної аграрної академії*, 24–25 квітня 2019 р. Полтава : РВВ ПДАА, 2019. Т. І. С. 23–25.
5. Поплавська Ж.В., Полянська А.С. Переваги та критерії інтеграції функцій логістики. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Логістика». 2010. № 690. С. 120–127.

References:

1. Vostryakova V.I. (2017) Methodical approaches to modeling and analysis of logistics systems for distribution of agricultural products. *Ahrosvit*, vol. 11. pp. 56–61. (in Ukrainian)
2. Vostryakova V.I. (2017) Udoskonalennia lohistychnoi systemy rozpodilu produktsii silskohospodarskykh pidpriemstv [Improving the logistics system of product distribution of agricultural enterprises] (Candidate's thesis). Vinnytsia National Agrarian University. Vinnytsia. (in Ukrainian)
3. Krykavsky E.V. (2004) Lohistyka. Osnovy teorii [Logistics. Fundamentals of theory], Intellect-West, Lviv, Ukraine. (in Ukrainian)
4. Onishchenko T.I. (2019) Ways to strengthen the economic security of agricultural enterprises in Ukraine. *Materialy studentskoi naukovoï konferentsii Poltavskoi derzhavnoi aharnoï akademii, 24–25 kvitnia 2019 r.* [Proceedings of the students scientific conference of the Poltava State Agrarian Academy, April 24–25, 2019], RVV PDAA, Poltava, Ukraine, vol. I., pp. 23–25. (in Ukrainian)
5. Poplavskaya Zh.V., Polyanskaya A.S. (2010) Advantages and criteria for integration of logistics functions. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politehnika»*. Seriia Lohistyka: [zbirnyk naukovykh prats] / vidp. red. Krykavsky, E.V. Lviv Polytechnic National University Publishing House, Lviv, Ukraine, vol. 690. pp. 120–127. (in Ukrainian)